

LUJO MARGETIĆ

O NATPISU
O GRADNJI KRČKIH GRADSKIH BEDEMA
SREDINOM 1. ST. PR. N. E.

UDK 930.271:34(37)(497.13)
Izvorni znanstveni članak
Original Scientific Paper

Dr. Lujo Margetić
YU — 51000 Rijeka
Pravni fakultet, Hahlić 6

Autor analizira poznati natpis CIL III 13295 = Dessau ILS II 5322 i predlaže novo objašnjenje kratice *pra-*. Po njemu riječ je o *pra(eto)res*). Uz to, dolazi do zaključka da natpis govori o *locatio conductio operis*, i to »*uno pretio*«, a ne »*pedes mensurasve*«. Nadalje, analizira i *probatio*, tj. predaju gotovog objekta, kada rizik prelazi od izvođača na naručioca. Konačno, u vezi s okolnošću da je *Curicum* bio *civitas peregrina*, objašnjava lako uvođenje rimskopravnih institucija u Krk time što je rimska *locatio conductio* bila slična grčkoj *μισθωσις*, a *probatio* grčkoj *δοκιμασία*, pa zaključuje da je srodnost pravnih poslova morala postojati i u drugim sredozemnim gradovima-državama, pa i u liburnskim *civitates*.

I. Natpis iz antičkog Krka (*Curicum*) koji nas obavještava o gradnji dijela gradskih bedema¹ sredinom 1. st. pr. n. e. bio je više puta predmetom znanstvenih proučavanja. Uspješno je riješeno pitanje datiranja natpisa² i razrješenja kratice *p(edes)* kao mjere dužine zida,³ a ono-

¹ Natpis glasi:

TURUS PATALIUS GRANP. OPIA(vi) F(ilius)
VENETUS LASTIMEIS HOSP(olis) F(ilius)
PRA(ifactei) MURUM LOCAVERUNT LO(n)G(um)
P(edes) CXI ALT(um) P(edes) XX EISDE(m) PROBA[ver(unt)].

Natpis je objavljen bezbroj puta, među ostalim i u glavnim zbirkama latinske epigrafike, kao *Corpus inscriptionum Latinarum* (= CIL), vol. III, Supplementum (ed. Th. Mommsen, O. Hirschfeld, A. Domaszewski), Berlin 1902, 13295; H. Dessau, *Inscriptiones Latinae selectae* (= ILS), vol. II, Pars I, Berlin 1902, 5322; A. Degrassi, *Inscriptiones Latinae liberae rei publicae* (= ILLRP), 2, Firenze 1963, 579.

Natpis je pronađen 1848. god. (G. Cubitch, *Notizie naturali e storiche sull'isola di Veglia, Trieste* 1875, 25). Usp. i P. Sticotti, *Bericht über einen Ausflug nach Liburnien und Dalmatien 1890 und 1891, Archäologisch-Epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn*, 16, Wien 1893, 34. i d.

² Usp. npr. CIL III 2172, ILS 348; J. Medini, *Epigrafički podaci o muničijacijama i ostalim javnim gradnjama iz antičke Liburnije, Radovi Filozofskog*

mastička ispitivanja dala su mnoge vrijedne i zapažene rezultate, na kojima se može dalje uspješno nastaviti rad.⁴

Neka pitanja, međutim, nisu po našem mišljenju uspješno riješena, a neka nisu uopće ni obrađena. U ovom radu dotaknut ćemo se dvaju problema, i to:

1. čitanja kratice *pra* i
2. objašnjenja pojmova *locatio* i *probatio*.

II. U znanosti je jednodušno primljeno Mommsenovo čitanje *pra(ifecei)*. Ali, o kakvim se to prefektima radi? J. Medini je dobro istakao da »niti jedna od dosada poznatih prefektura ne može objasniti ovu tako

fakulteta u Zadru, Razdio historije arheologije i historije umjetnosti, 3, (1964—1967), 1969, 50. (*terminus post quem non*: 49—48 pr. n. e.). Medini upozorava na »dva približno istovremena natpisa« iz Cartagene što se također odnose na gradnju zida. Prema natpisu na koji upozorava Medini neki duovir *EX D.D.F.C.U.Q.P.*, što očito treba razriješiti *ex decreto decurionum faciendum curavit idemque probavit*. Upozorujemo da se radi o natpisima *ILS 5332* i *5333/4*. Kako krčki natpis ima riječ *locaverunt*, kojom poblize označava djelatnost dvojice krčkih funkcionara, to je još sličniji i prostorno mnogo bliži natpis *CIL I² 2648*, nađen u Tricesimu (Furlanija), prema kojem dva *pr(aefecti?)* i još druge dvije osobe, vjerovatno obje funkcionari, *portas muros ex s(enatus) c(onsulto) locavere eidemque probave(re)*. Taj natpis je prema mišljenju Brusina (v. A. Degrassi, Problemi cronologici delle colonie di Luceria, Aquileia, Teanum Sidicinum, *Rivista di filologia e d'istruzione classica*, n. s. XVI (LXVI della raccolta), 1938, 134 = *Scritti vari di antichità*, I, Roma, 1962, 85) istodoban s natpisom *CIL V 8288* (usp. I. Calabi Limentani, *Epigrafia latina*, Milano—Varese 1968, 281), prema kojem neki *quattuorvir iure dicundo portam refic(iundam) locavit ex s(enatus) c(onsulto) eidem(ue) probavit*, koji je Degrassi konačno datirao s 52. ili 51. god. pr. n. e. (A. Degrassi, *Epigraphica*, I, *Memorie dell'Accademia Nazionale dei Lincei, Classe di scienze morali, storiche e filologiche*, ser. VIII, vol. XI, 1963, 143 = *Scritti vari di antichità*, III, Venezia—Trieste 1967, 5; usp. A. Degrassi, Il collegio di cinque questori della colonia latina di Paestum. Gli archeologi italiani in onore di Amadeo Maiuri, 1965, 163 = *Scritti vari...* III, 339). Vremenska podudarnost je pogotovu upadljiva. Krčki natpis potieče iz doba prije 40—48 pr. n. e., a *CIL I² 2648* datira se u vrijeme poslije 52. god. pr. n. e. Dovošavanje krčkih bedema treba svakako pripisati inicijativi Cezara kao prokonzula Cisalpinske Galije i Ilirika (usp. J. Medini, *Epigrafički podaci...* 49—50), isto kao i gradnju zidova u Tricesimu, popravak vrata u Akvileji i osnivanje Foruma Iulii (A. Degrassi, *Il confine nord-orientale dell'Italia romana, Dissertationes Bernenses*, ser. I, fasc. 6, Bern, 1954, 34).

³ Razrješenje kratice za dužinu i visinu *n = nes* bilo je u znanosti dugo neprijeporno. Tek su I. Žic-Rokov, *Gradske zidine i ulice u Krku, Krčki zbornik*, 2, 1971, 183, i A. Faber, *Antički bedemi grada Krka, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 65—67 (1963—1965), 1971, 52, predložili razrješenje *p(assus)* za dužinu, ali ne i za visinu. Svakako treba zadržati dosadašnje čitanje *p(es)* i za dužinu i za visinu. J. Medini, *Ordines decurionum Liburniae, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio društvenih znanosti*, 5 (1973—1974), 1974, 30, dobro je primijetio da »početno slovo označava istu mjeru i kad se radi o dužini i o visini bedema«.

⁴ Osnovna je studija za proučavanje liburnijske onomastike bez sumnje D. Rendić-Miočević, *Onomastičke studije sa teritorije Liburna, Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru*, 1, Zadar 1955, 125—144. Osobito za imena iz krčkog natpisa što ga analiziramo, v. 138—140. Usp. i G. Alföldi, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia, Heidelberg* 1969, str. 92. s. v. *Lastimeis*; str. 105. i 256. s. v. *Opiavus*; str. 107. s. v. *Patalius*; str. 219. s. v. *Hosp(olis)*; str. 212. s. v. *Granp(...)*; str. 315. s. v. *Turus*; str. 323. s. v. *Venetus*.

ranu pojavu na Krku». ⁵ Po njegovu mišljenju radi se o prefektima *civitatibus*. To su bili, objašnjava Medini, vojni zapovjednici većih ili manjih područja »u vrijeme kad pojedine provincije nisu bile pacificirane niti je civilna uprava bila u potpunosti uvedena«. Medini nadodaje da se funkcionari s krčkoga natpisa ipak ne mogu posve usporediti s inače poznatim prefektima jer krčki funkcionari »nisu imali civitet, a možda nisu bili ni vojnici«. Zato Medini unekoliko korigira svoju tezu tvrdnjom da se radi o magistraturi stvorenoj *ad hoc* za gradnju bedema. ⁶ Konačno, Medini je predložio još jednu mogućnost. Naime, on upozorava na »*praefecti iure dicundo* kao oblik zamjene službe II i IV vira u municipijima i rjeđe u kolonijama c. R.«. ⁷

Medinijevo upozorenje da krčki funkcionari nisu imali civitet i nisu bili pripadnici rimske vojske doista je vrlo korisno jer je zbog toga jasno da krčki funkcionari nisu bili vojni zapovjednici, ali to istovremeno znači da uopće nisu *praefecti civitatis*. ⁸

Prema korigiranoj Medinijevoj tvrdnji krčki funkcionari bili bi magistrati *ad hoc*. Nešto slično tvrdi i Degrassi za funkcionare koji su odredili gradnju gradskih zidina i vrata u Tricesimu približno u isto vrijeme. Zanimljivo je da se u objašnjavanju natpisa CIL I² 2648⁹ i Degrassi prilično kolebao. Dok je još 1938. god. smatrao da su *pr(aefecti)*, tj. funkcionari koji su naredili gradnju bedema i vrata u Tricesimu zamjenici najviših akvilejskih funkcionara, kvatuorvira, ¹⁰ 1963. god. isti autor tvrdi i za funkcionare u Tricesimu i za krčke funkcionare natpisa što ga analiziramo da se radi o izvanrednim funkcionarima, posebno određenim za izgradnju bedema i vrata. ¹¹

⁵ J. Medini, Epigrafički podaci... 50.

⁶ J. Medini, Epigrafički podaci... 50; Usp. J. Medini, Ordines... 31, gdje autor potvrđuje svoj stav da se radi o prefekturi *civitatis*, koja se »koristila u upravi provincije Dalmacije i Panonije, iako u nešto kasnijem vremenu od nastanka ovog natpisa«.

⁷ J. Medini, Ordines... 33.

⁸ H. Volkmann, s. v. *praefectus*, Der kleine Pauly, 4, 1972, 1099, kaže da je *praefectus civitatis* »vom Kaiser oder Statthalter ernannter Militärgouverneur wenig zivilisierter Stämme«. Slično kaže već i Eisslin, RE XXII, 2, 1294: »erst kürzlich oder unvollkommen unterworfenen Barbarenstämme, die einer geordneter Staatsverwaltung noch nicht oder weniger unzugänglich waren, unmittelbar einem römischen Offizier (...) unterstehen, der (...) unter dem Titel *praefectus civitatis* oder *civitatium*«, itd. To doista nikako ne odgovara položaju *Curicuma*. V. također i Sherwin White, The Roman Citizenship, Oxford 1973², 389, koji za *praefecti civitatium* kaže da su »administrators in charge of troublesome tribal regions«.

⁹ V. bilješku 2.

¹⁰ A. Degrassi, Problemi cronologici... 137 = Scritti vari... I, 88.

¹¹ A. Degrassi, Epigraphica I..., 142 = Scritti vari... III, 5: »magistrati straordinari eletti per la costruzione delle mura e delle porte del castello di Tricesimo«; isti, *ILLRP* 2, 79: »*praefecti, puto, operi faciendo potius quam municipii*«. Usput budi rečeno, G. Alföldi, Bevölkerung..., 74, navodi doduše da su u *Curicum* postojali u 1. st. pr. n. e. *praefecti*, ali se ne objašnjava o njihovu položaju i svojstvu. Čini se ipak da je sigurno bar to da on ne misli da su ti *praefecti* vojni funkcionari, jer ih ni na koji način ne povezuje s *praefecti civitatis*. Na str. 177. i 192, gdje govori o *praefecti civitatis*, navodi *CIL* V 3346; 1893; IX 2564 i 5363, ali ne i krčke prefekte, što sigurno nije slučajno. Ipak, kako Alföldi kaže na str. 177: »An der Spitze der Verwaltung der Civitates standen römische Offiziere als *praefecti*«, moglo se pri manje pažljivoj čita-

Nikako ne vjerujemo da su u analiziranom krčkom natpisu spomenuti funkcionari magistrati *ad hoc*. Radi se o vrlo važnom objektu, osobito značajnom za život krčke zajednice, pa je teško zamisliti da bi u razmjerno malom gradu bilo tko drugi rukovodio tako važnim poslom, a ne upravo vrhovni lokalni funkcionari.

Iz istog razloga ne bi se moglo objašnjavati krčke funkcionare kao zamjenike vrhovnih funkcionara, tj. objašnjavati ih onako kako je funkcionare zadužene za gradnju zidina i vrata 1938. god. objašnjavao A. Degrassi i slično objašnjenju Medinija iz 1973/74. god. Naime, prefekti kao zamjenici vrhovnih magistrata u nekoj zajednici poznati su osobito za slučaj ako bi vrhovni magistrati morali napustiti grad na vrijeme duže od jednog dana,¹² a gradnja bedema posve sigurno nije takva djelatnost u koju bi se upuštao privremeni zamjenik iz mnogo razloga, od kojih je osobito jasan onaj tehničke prirode. Naime, gradnja bedema prethodila je licitacija, a nakon dovršetka gradnje dolazilo je do stručnog preuzimanja radova. Posve je nevjerojatno da bi čitavo to vrijeme na Krku bila dva zamjenika najviših magistrata.

Ukratko, kako god stvar uzeli, *praefectus* kao funkcionar ne odgovara položaju onih funkcionara koji su u Krku sredinom 1. st. pr. n. e. odredili gradnju zidova.

A jesmo li uopće vezani s Mommsenovom idejom da se radi o prefektima? Očito je da treba pokušati pronaći neko drugo rješenje, koje će bolje zadovoljiti. Nisu li možda krčki funkcionari *pra(eto)res*? Poznato je, npr., da su na čelu nekih peregrinskih zajednica u Galiji stajali upravo pretori,¹³ pa rimski naziv pretor po Degrassiju odgovara titulu koju su nosili vrhovni magistrati galskih zajednica.¹⁴ Slično je po našem mišljenju na čelu peregrinske zajednice *Curicum* sredinom 1. st. pr. n. e. bila kolegijalna magistratura s nepoznatom liburnijskom titulom koju se na latinski prevodilo s *praetor*. To je tim vjerojatnije što su se vrhovni magistrati zajednica raznog tipa u vrijeme rimske

nju pomisliti na to da on misli na krčke prefekte kao vojne funkcionare. J. J. Wilkes, *Dalmatia*, London 1969, 197, kaže enigmatično: »The prefects named may have been the quasi-municipal magistrates, or possibly officers specially appointed by Caesar to organize the defence against the Pompeians« i poziva se na Degrassija, *ILLRR*, 2, n. 579. Pod »quasi-municipal magistrates« Wilkes valjda misli na vrhovne lokalne funkcionare peregrinske *civitas*, a vojni funkcionari koje bi odredio Cezar bili bi očito Degrassijevi funkcionari, koji su posebno određeni za gradnju zidova. Kako se ne radi o samostalnim prijedlozima rješenja i kako Wilkes ne daje posebnu argumentaciju u potvrdu svog shvaćanja, nećemo o tom mišljenju posebno raspravljati.

¹² V. npr. *Lex municipalis Salpensana*, XXV *De iure praef(ecti) qui a II vir(o) relictus sit*. K. G. Bruns, Th. Mommsen, O. Gradenwitz, *Fontes iuris romani antiqui* (= Bruns), Tübingen 1909⁷, 144.

¹³ *CIL* XII 160. i d. pretori na čelu *civitas Vocontiorum*; *CIL* XIII 596—600. pretori Budrigali; *ILS* 6976, 698: *praetor quattuorvir* u Nemausus; usp. A. Degrassi, *Quattuorviri in colonie romane e in municipi retti da duoviri*, *Memorie dell'Accademia Nazionale dei Lincei, Classe di scienze morali e storiche*, ser. VIII, vol II (1949), 1950, 311 = *Scritti vari* ... I, 136.

¹⁴ A. Degrassi, *Quattuorviri* ... 316 = *Scritti vari* ... I, 142, s tamo navedenom literaturom; Sherwin White, *The Roman Citizenship* ... 368, smatra da se iza naziva *praetor* u keltskim gradovima skriva domaća titula *vergobret*.

republike, pa čak još i u doba carstva, nerijetko nazivali upravo *praetores*.¹⁵ Osim toga, krčki natpis što ga analiziramo obavještava nas o pravnom poslu koji je također očito romaniziran: u njemu se spominju *locatio* i *probatio* koje se potpuno poklapaju s nazivima tih pravnih ustanova, premda je posve nevjerojatno da su krčki Liburni te ustanove već u 1. st. pr. n. e. upravo tako zvali. Dakle, ako su *locatio* i *probatio* samo rimski ekvivalent za druge liburnijske nazive tih pravnih ustanova, onda je posve vjerojatno da je to slučaj i s nazivom *praetor*.

III. *Locatio (conductio) i probatio*

1. Djelatnost organa *Curicuma* o kojoj nas izvještava natpis što ga analiziramo označena je s *locare (locaverunt)* i *probare (probaverunt)*. U našoj se literaturi sa sadržajem te djelatnosti nije nitko pozabavio. Jedino je A. Faber istakla da se iz natpisa vidi da se bedem gradio »po dionicama sporazumno među imućnijim pojedincima, ili pak po naređenju i raspodjeli sa strane vlasti«. ¹⁶ To mišljenje nije izazvalo nikakvu diskusiju, pa bi se prema tome moglo smatrati kao prihvaćeno. Čini nam se da je djelatnost organa iz natpisa što ga analiziramo potrebno nešto podrobnije razmotriti jer nam analiza može pomoći ne samo da natpis ispravno shvatimo s pravno-povijesne strane, već i da romanizaciju naših krajeva sagledamo iz novog kuta.

Pod pojmom *locatio conductio*¹⁷ razumijeva se u rimskom pravu ugovor koji ima za sadržaj a) zakup ili najam,¹⁸ b) najam radne snage¹⁹ i c) ugovor o djelu.²⁰ Problematika rimske *locatio conductio* u znanosti je toliko opsežna da se smatra gotovo nemoguće napisati potpunu monografiju koja bi obradila sva pitanja i zauzela stav prema svim mišljenjima.²¹ Analizirani natpis odnosi se na treće navedeni tip *locatio conductio*, tj. na ugovor o djelu. Dakako da bi potpuna obrada ugovora o djelu daleko prelazila okvire ovoga rada. Zadržat ćemo se samo na nekoliko pitanja koja su od osobitog zanimanja upravo pri gradnji zidova i sličnih objekata. Izvori nisu osobito bogati. U prvom redu dolaze dakako u obzir natpisi. Objavljen je veći broj sačuvanih natpisa što se odnose na gradnju raznih građevina, a od njih dolazi u prvom redu u obzir tzv. *Lex parieti faciundo Puteolana*, mramorna

¹⁵ A. Degrassi, *L'amministrazione delle città, Guida allo Studio della Civiltà Romana Antica*, Napoli, vol. I², 1959, 310. i d. = *Scritti vari...* IV, 1971, 74. i d. navodi naziv pretora kao vrhovnog lokalnog organa u savezničkim gradovima, u latinskim i rimskim kolonijama i u municipijima.

¹⁶ A. Faber, *Antički bedemi grada Krka, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 65—67, 1963—1965, 52.

¹⁷ Definiciju *locatio conductio* u skladu s pandektistikom v. npr. u A. Romanac, *Rječnik rimskog prava*, Zagreb 1975, 324. i d.

¹⁸ U modernoj pandektistici nazvan *locatio conductio rei*.

¹⁹ Tzv. *locatio conductio operarum*.

²⁰ Tzv. *locatio conductio operis*.

²¹ Usp. A. Burdese, *Iura VIII*, 1957, 481. Razmjerno najpotpuniju monografiju o *locatio conductio* dao je Th. Mayer-Maly, *Locatio—conductio, Eine Untersuchung zum klassischen römischen Recht, Wiener Rechtsgeschichtliche Arbeiten*, 4, Wien—München 1956.

ploča koja izvještava o *locatio conductio*, dakle o ugovoru o djelu za gradnju zida i vrata grada Pozzuoli 105. god. pr. n. e.²² Iz *Corpus iuris civilis* dolaze u obzir odlomci o *locatio conductio* što se nalaze u Digestama.²³

U ovome radu polazimo od pretpostavke da privatni i javnopravni ugovor o građenju imaju mnogo zajedničkih elemenata i da se bez sumnje s dovoljno opreza možemo koristiti podacima privatnopravnih ugovora za objašnjavanje javnopravnih ugovora i obratno.²⁴

Prethodno treba upozoriti da je *locatio conductio*, ugovor o djelu, najčešći, ali ne i jedini pravni oblik gradnje zidova i sličnih objekata. U obzir dolaze ove mogućnosti:

a) *locatio conductio* »*uno pretio*«. ²⁵ Ugovara se rezultat djelatnosti graditelja, npr. zid određene dužine. Ovamo pripada i *locatio conductio* »*aversione*«, ²⁶ tj. ugovor o gradnji »napoprijeko«. Ugovara se veći broj raznih djelatnosti graditelja za jedinstvenu cijenu koja obuhvaća konačan rezultat graditeljeve djelatnosti. Npr. graditelj se obvezuje nabaviti materijal, dopremiti ga na mjesto građenja i tamo obraditi, izgraditi zid, itd.

b) *locatio conductio* »*in pedes mensurasve*«, tj. ugovor o gradnji »po količini«. Ugovara se jedna određena djelatnost, npr. gradnja zida, i to tako da se svaka ugovorena dionica, npr. svakih deset stopa dužine, smatra posebnim idovršenim objektom.²⁷

c) Naručuje se samo rad, a rezultat i rizik posla ostaju na teret naručitelja.²⁸ Tu se ne radi o ugovoru o djelu (tzv. *locatio conductio operis*), već o najmu radne snage (tzv. *locatio conductio operarum*). Poznati su mnogi slučajevi gradnje zidova i sličnih objekata koja se

²² Taj je natpis opetovano objavljen. V. npr. *CIL* X 1781; *ILS* 5317; *Fontes iuris romani antejustiniani, Pars tertia, Negotia*, ed. V. Arangio-Ruiz, Florentiae 1973², (= *FIRA*²) 472. i d.; Calabi Limentani, *Epigrafia latina*... 383. itd., itd.

²³ Standardno izdanje koje ćemo upotrijebiti jest P. Krüger, *Digesta*, Berlini 1928¹⁵. (u *Corpus iuris civilis*, editio stereotypa, volumen primum). Digesta ćemo dalje citirati skraćeno D.

²⁴ M. Kaser, *Das römische Privatrecht I*, München 1971², 570, donekle je skeptičan prema takvom gledanju, ali mislimo da je izvan svake sumnje osnovna identičnost privatnopravnih i javnopravnih ugovora o građenju. Dakako, slažemo se da se ne mogu solucije jedne sfere bez daljega prenositi u drugu sferu, pogotovu u vezi s pitanjem načina probacije i odgovornosti. Ali oprezno uspoređivanje je ne samo na mjestu, nego čak i nužno. Uostalom, najveći dio normiranja ugovora o građenju sadržan je u konkretnoj *lex locationis*, a ne u općim pravnim načelima i općim pravnim odredbama.

²⁵ D. 19, 2, 51, 1: (...) *si ita opus locasti ut bonitas eius tibi a conductore adprobarentur* (...); (...) *uno pretio opus* (...) *collocatur*.

²⁶ D. 19, 2, 36: *Opus quod aversione locatum est*. Za pojam *aversione* »napoprijeko« v. detaljnije Heumann-Seckel, *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*, Jena 1926⁹, 46.

²⁷ D. 19, 2, 36: (...) *quod vero ita conductum sit ut in pedes mensurasve praestetur*. Usp. D. 19, 2, 51, 1: *in singulas operas*.

²⁸ D. 19, 2, 51, 1: (...) *si ideo in operas singulas merces constituta erit ut arbitrio domini opus efficeretur*.

obavljala upravo na taj način, osobito ako je naručitelj bila zajednica građana, grad—država, *polis*, a predmet rada gradski bedemi.

d) Konačno, zidovi su se mogli graditi i na taj način što je nadležna vlast na osnovi »ustavnih«, da se moderno izrazimo, propisa, tj. na osnovi *lex municipalis* kojom je utvrđena unutrašnja organizacija nekog municipija i prava i dužnosti građana, naredila da se pristupi gradnji ili popravku bedema,²⁹ s time da se poslovi obavljaju besplatno pod nadzorom nadležnih organa i s time da je količina »tlake« ograničena na razmjerno mali broj dana u godini.

Krčki natpis očito obavještava o *locatio conductio operis* (naše t. a i b) a ne *locatio conductio operarum* (naša t. c). To se vidi po riječima natpisa *murum locaverunt*, dakle, radi se o davanju u gradnju zida određene visine i dužine, a ne o unajmljivanju radne snage. Nadalje, čini se po svemu da se radilo o *locatio conductio* prvog tipa. Ipak, za našu analizu nije odlučujuće je li se radilo o tipu iz točke a) ili b).

Gradnja gradskih bedema i sličnih javnih objekata spadala je u nadležnost duovira u zajednicama s organizacijom provedenom na rimski način,³⁰ pa bi analogno tome osobe navedene u natpisu što ga analiziramo također bile vrhovni lokalni funkcionari, s time dakako da je *Curicum* bio u doba gradnje zida i izrade natpisa peregrinska *civitas*.

Vrhovni lokalni funkcionari, pristupajući određenoj *locatio conductio operis*, najprije su utvrđivali točan program gradnje, zapisivali ga u tzv. *lex locationis*,³¹ objavljivali ga, provodili postupak licitacije i dodjele najboljem ponuđaču te s njim sklapali ugovor o gradnji i utvrdili imena jamaca.³² Kako je gradnja nekog javnog objekta vrlo često prelazila financijsku snagu izvođača, to se obično nakon sklapanja ugovora i utvrđivanja jamaca isplaćivao izvođačima dio ugovorenog iznosa, npr. u Puteoliju polovica. Ali time se djelatnost vrhovnih lokalnih organa u svojstvu predstavnika naručitelja radova nije iscrpljivala. Za vrijeme čitave gradnje oni su, obično zajedno s članovima gradskog vijeća i, ako je bilo potrebno, s odgovarajućim stručnjacima nadgledavali tijek poslova i način rada.³³ Konačna kolaudacija,

²⁹ V. npr. *Lex coloniae Genetivae Iuliae s. Ursonensis*, XCVIII, 132 (= *CIL* II 5439; *ILS* 6087; *FIRA*², Pars prima, Florentiae 1941, 177. i d.). Odredba je za nas utoliko zanimljivija što potječe iz 44. god. pr. n. e., dakle upravo iz vremena u kojem je nastao i krčki natpis što ga analiziramo.

³⁰ Usp. npr. O. Karlowa, *Römische Rechtsgeschichte*, I, Leipzig 1885, 597.

³¹ *D.* 17, 2, 77; 19, 2, 24 pr.; 19, 2, 61, 3 itd.

³² Usp. *Calabi Limentani*, *Epigrafia latina*... 385—386.

³³ *Lex Parieti faciundo Puteolana*, treća ploča, redak 7—10: *Hoc opus omne facito arbitrato duovir(um) et duovira(l)ium qui in consilio esse solent Puteoleis, dum in minus viginti adsient cum ea res consuletur*. *Calabi Limentani*, *Epigrafia latina*... 386, misli da se *hoc opus omne* odnosi na završnu djelatnost predstavnika naručitelja, tj. na *probatio*, naime na kolaudaciju. Čini nam se ipak da se te riječi odnose na gradnju zida i na trajni nadzor od strane naručitelja. S jedne strane *opus* je tehnički termin u prvom redu za gradnju (H. Kaufmann, *Die altrömische Miete*, Köln—Graz 1964, 213. i d.), a s druge je strane poznato da su nadzorni organi u grčkim gradovima prilikom gradnje zidova kontrolirali prije ugrađivanja čak svaki pojedini kamen. Ako uzmemo u obzir značenje gradskih bedema, onda ćemo teško povjerovati da je kola-

tzv. *probatio*, koju su također obavljali vrhovni lokalni funkcionari, bila je umnogome olakšana upravo zbog te prethodne nadzorne djelatnosti. Taj završni čin gradnje, *probatio*, koju spominje i krčki natpis, ima prema tome doduše svoje određeno značenje u smislu »tehničkog preuzimanja« (kakvo nam je i danas poznato, ali još mnogo više i kao važna pravna ustanova kojom se preuzimaju radovi i skida odgovornost s izvođača.

2. *Probatio*, preuzimanje gotovog objekta, jest trenutak prelaska rizika od izvođača na naručitelja.

Za što je odgovarao izvođač radova do probacije?

U znanosti je sve do pred kratko vrijeme vladalo shvaćanje da je sve do Augusta izvođač radova odgovarao za sve rizike,³⁴ te da je još Labeon, veliki pravnik Augustova doba, prihvaćao takvu kompletnu odgovornost izvođača.³⁵ Po tom je mišljenju tek nakon Labeona Massurius Sabinus, pravnik iz prve polovice 1. st. n. e., prebacio na naručitelja odgovornost za višu silu čak i za vrijeme prije probacije.³⁶ Tek u novije doba C. A. Cannata, po našem mišljenju uspješno, zastupa mišljenje da do probacije izvođač radova nije snosio odgovornost za višu silu ni u vrijeme prije Sabina.³⁷ Vidjet ćemo nešto dalje da se Cannatino shvaćanje uklapa u naše shvaćanje porijekla rimske *locatio conductio* kao tipa pravnog posla. To znači da zajedno s Cannatom mislimo da je do probacije odgovornost izvođača radova bila oduvijek bar utoliko ograničena što nije odgovarao za višu silu.

Međutim, ne možemo slijediti modernu romanistikku u daljem ograničavanju odgovornosti izvođača radova do probacije. Naime, ne samo po mišljenju Cannate,³⁸ nego i po nekima drugima,³⁹ izvođač radova odgovara samo za one propuste koji se na bilo koji način mogu pove-

dacija obavljana tek na kraju posla bez prethodnog stalnog provjeravanja, koje je uostalom bilo sastavni dio ne samo probacije, nego čak i samog građenja, upravo zato što Rimljani, slično kao i Grci, nisu pravili strogu granicu između *locatio conductio operis* i *operarum*.

³⁴ V. npr. V. Arangio-Ruiz, *Responsabilità contrattuale in diritto romano*, Napoli 1958², 189. i d.; Mayer-Maly, *Locatio-conductio...* 192.

³⁵ V. odlomak preuzet u Digesta iz jednog Labeonova djela, D. 19, 2, 62: *Si rivum quem faciendum conduxeras et feceras antequam eum probares, labes corrumpit, tuum periculum est*, tj. ako je prije probacije odron zemlje uništio kanal koji si pogodbom preuzeo da ga izvedeš i izveo ga — stvar pada na tvoj teret.

³⁶ V. D. 19, 2, 59: *Marcus domum faciendam a Flacco conduxerat; deinde operis parte effecta terrae motu concussum erat aedificium. Massurius Sabinus, si vi naturali terrae motu hoc acciderit, Flacci esse periculum*, tj. Marci je pogodbom preuzeo gradnju kuće za Flaka; zatim, nakon što je dio gradnje (*opus*) izvršen, zgrada je srušena potresom. Masurije Sabin (dao je pravno mišljenje da) stvar ide na teret Flaka, ako se to dogodilo prirodnom silom, kao na primjer potresom.

³⁷ C. A. Cannata, *Per lo studio della responsabilità per colpa nel diritto romano classico*, Milano 1969, 216. i d.

³⁸ C. A. Cannata, *Per lo studio...* 217. i d.

³⁹ R. Röhle, *Das Problem der Gefahrtragung im Bereich des römischen Dienst- und Werkvertrages*, *Studia et documenta iuris*, XXXIV, 1968, 215; M. Kaser, *Periculum locatoris*, *Zeitschrift der Savigny Stiftung, Romanistische Abteilung*, 74, 1957, 189; isti, *Das römische Privatrecht...* I, 571.

zati s njegovom krivnjom. Predaleko bi nas odvelo da ovdje uđemo u diskusiju o argumentaciji moderne romanistike. Ovdje možemo bar toliko spomenuti da nam se čini 1) da je dokazivanje krivnje pri ugovoru o građenju vrlo složeno i 2) da je rimsko klasično pravo upravo pri ugovoru o građenju izbjegavalo da povezuje odgovornost s krivnjom i nastojalo da pojednostavi međusobne obveze naručitelja i izvođača time što je do maksimalnih granica objektiviziralo osnove odgovornosti.

U vezi s tvrdnjom pod 1) možemo lako zamisliti ovakav slučaj: izvođač radova (npr. kuće) unajmio je pomoćne radnike koji su mu se ponudili i koji su, recimo, na Forumu i inače nudili slične manualne usluge za koje se traži određena priučenost. Pretpostavimo da su se među te radnike uvukli neki slabo odgovorni i nezainteresirani pojedinci koje je potrebno stalno nadgledavati i da je izvođač radova morao za kraće vrijeme biti odsutan, bilo zbog iskrcavanja materijala za gradnju kuće, bilo zbog neke iznenadne opravdane okolnosti. Ako je zbog loše izvedbe nekog zida došlo do rušenja zgrade prije probacije, po našem mišljenju izvođač radova neće se nikako moći pozivati na eventualnu svoju nekrivnju i tražiti da mu se neuspjeli radovi ipak plate. Naprotiv, po mišljenju naprijed navedenih romanista, postojala bi određena mogućnost za uspješno vođenje spora od strane izvođača. Po našem mišljenju, upravo zato da se spriječi i sama mogućnost da izvođač potakne takav spor, bilo je prihvaćeno u rimskom pravu načelo da

D. 19, 2, 62: (...) *si soli vitio id accidit, locatoris erit periculum, si operis vitio accidit, tuum erit periculum,*

tj. ako se to (sc. rušenje kanala prije probacije) dogodilo greškom tla, šteta pada na naručitelja, a ako se dogodilo greškom gradnje (*operis*), šteta ide na tvoj (sc. izvođačev) teret.⁴⁰

U tom odlomku ne nalazimo ni traga odgovornosti naručitelja i izvođača koja bi se temeljila na njihovoj krivnji. Stilizacija odlomka je

⁴⁰ Našoj argumentaciji moglo bi se možda prigovoriti da ne vodi računa o tome da odlomak naveden u tekstu potječe od Paulusa, dakle da nas obavještava o stanju rimskog prava u kasnoj klasiци (konac 2, početak 3. st.), te da je prije toga bilo drukčije, to više što se Paulova rečenica iz D. 19, 2, 62 navedena u tekstu povezuje pomoću riječi *immo* s Labeonovim mišljenjem što smo ga naveli u bilješci 35, pa bi se to moglo tumačiti tako kao da je Paulus dao drukčije tumačenje od Labeona. Ipak, ovdje *immo* znači naprosto »točnije rečeno«. Usp. npr. Paul. D. 40, 7, 1: (...) *difficilem, immo (...) impossibilem conditionem*, tj. teški, točnije rečeno nemogući uvjet (usp. R. Röhle, *Das Problem...* 214). Drugim riječima, Paulus je želio točnije izraziti onu istu misao koju je izrazio i Labeon i objasniti pravno pravilo koje je vrijedilo i prije Paulusa. Ovome se može dodati još jedan argument. Naime, D. 19, 2, 15, 2, koji se odnosi na najam odnosno zakup (tzv. *locatio conductio rei*), donosi mišljenje Servija, dakle pravnika iz doba potkraj Republike, koji je bio konzulom 51. god. pr. n. e. (v. A. Romac, *Rječnik...* 518, s. v. *Servius Sulpicius Rufus*), dakle upravo u vrijeme krčkog natpisa. U tom mišljenju Servije razlikuje »*vim cui resisti non potest*« koja ide na teret vlasnika zemljišta, tj. zakupodavca od »*vitia ex ipsa re*«, dakle posve isto razlikovanje koje nalazimo i u D. 19, 2, 62, što smo ga naveli u tekstu. Nema razloga pretpostaviti da se to razlikovanje pojavilo najprije u tzv. *locatio conductio rei* i da je tek mnogo kasnije prešla i u *locatio conductio operis*, kako to misli npr. J. A. C. Thomas, *Reflections on Building Contracts, Revue internationale des droits de l'antiquité*, 3e Série, T. XVIII, 1971, 682. i d.

po našem mišljenju jasna; do probacije objektivne okolnosti što se odnose na zemljište padaju na teret naručitelja bez obzira na njegovu krivnju, a objektivne okolnosti što se odnose na samu građevinu padaju na teret izvođača, također bez obzira na njegovu krivnju.⁴¹

Dakle, prema našem mišljenju, u rimskom pravu pretklasičnog i klasičnog doba do probacije odgovornosti za višu silu padala je na teret naručitelja građevinskog objekta, a odgovornost za nedostatke građevinskog objekta na teret izvođača, bez obzira na njegovu krivnju.

Nakon probacije izvođač radova po rimskom pravu uopće više ne odgovara, dakle ne postoji neki garantni rok kao u današnje vrijeme. Izvođač odgovara jedino u slučaju da je probacija nekvalitetno izgrađenog objekta uspješno izvršena zbog njegove prevare, tj. odgovara samo ako je prilikom preuzimanja radova zaveo u bludnju naručitelja.⁴²

Čini nam se da je očita odlučujuća važnost momenta probacije i da je zbog toga probacija kao izvanredno važan element pogodbe *locatio conductio operis* nalazila svoje mjesto u natpisima, pa i u krčkom natpisu.

3. Krčki natpis ima još jednu značajku koja potiče na razmišljanje. Naime, čudno je da u peregrinskoj *civitas*, koja ima bez sumnje vrhovne funkcionare domaće ljude i u kojoj je prema tome stanovništvo još tako reći posve neromanizirano, nalazimo na pravni posao *locatio conductio* povezan sa završnom *probatio*, dakle pravni posao očito posve rimsko-pravnog značaja. A ipak nam je dobro poznato da su peregrinske *civitates* zadržale svoj vlastiti pravni poredak i tek postupno približavale rimskom pravnom sustavu. Kako je, prema tome, rimska *locatio conductio* ušla u Krk? To nije tako jednostavno pitanje kao što na prvi pogled izgleda i ne može se riješiti jednostavnim upućivanjem na tobože očitu recepciju rimskog prava. Ta radi se o pravnom poslu koji duboko zadire u financije i obranu krčke peregrinske općine, koji ima neposredno značajne financijske posljedice za izvođače, bez ikakve sumnje domaće ljude, zbog mogućeg uspješnog rada i pristojne zarade i koji upravo zbog toga i te kako zanima i ostale građane, koji sigurno ne bi bili zadovoljni da neki njihov sugrađanin — izvođač radova — u tom poslu daleko bolje prođe nego što to odgovara moralnim i pravnim standardima krčkog stanovništva u to doba. Nakalemiti u tako osjetljivom domenu strane propise bilo bi za funkcionare vrlo nepopularno, a rimska republika i inače nije baš u to doba osobito inzistirala na prihvaćanju njezina pravnog sustava, koji je ipak još uvijek bio pravni sustav koji je vrijedio za *populus Romanus* i tek se postupno preko *ius gentium* razvijao u svjetski pravni sustav.

⁴¹ Usp. V. Arangio-Ruiz, *Responsabilità... 192*, koji govori s pravom o »la preferenza dei classici per i criteri oggettivi di responsabilità«.

⁴² D. 19, 2, 24 pr.: (...) *irrita sit adprobatio dolo conductoris facta* (...), tj. za primanje objekta je ništavo ako je učinjeno zlom namjerom izvođača. Doduše, tekst je interpoliran, pa mu je vrijednost za klasično doba sumnjiva. Ipak nam se čini da je i u klasično doba morala biti dopuštena u takvom slučaju općenita tužba zle namjere (*actio doli*), dakako tek od Gaja Akvilija Gala (tj. od 66. god. pr. n. e.: A. Romac, *Rječnik... 62*), koji ju je uveo za vrijeme obavljanja pretorske dužnosti.

Ne skriva li se možda iza rimskih naziva *locatio conductio* i *probatio* nerimski pravni posao koji po svom sadržaju i osnovnim komponentama odgovara rimskom ugovoru o građenju i koji je na natpisu »preveden« s *locatio conductio* slično kao što je to slučaj i s tzv. *praetores*) tog istog natpisa? Ta misao mogla bi biti korisna hipoteza, a pokušat ćemo dokazati da se ne radi samo o mogućnosti, već i o vjerojatnosti.

U pomoć će nam dobro doći analiza ugovora o građenju grčkih gradova—država, polisa, jer o njima imamo dosta informacija.⁴³ Novija je romanistika doduše točno uočila da grčka *μισθωσις* nije imala utjecaja na rimsku *locatio conductio*,⁴⁴ premda je upravo za rimski ugovor o građenju Düll upozorio na ovisnost rimskopravnog sadržaja odgovornosti izvođača od odgovarajućeg pravnog posla u grčkom pravu.⁴⁵ Doista, mora se priznati da su ne samo terminologija (*locatio conductio*) već i razvoj rimskog ugovora o građenju, a osobito i u prvom redu njegova konsenzualnost nezavisni od grčkog prava. Nepriznavanje tih i nekih drugih razlika između rimske *locatio conductio* i grčke *μισθωσις* značilo bi duboko nerazumijevanje pravne prirode tih pravnih poslova i potpuno nepoznavanje rezultata novijih istraživanja. Pa ipak, kada se čitaju sačuvani natpisi o ugovorima o građenju u raznim grčkim gradovima iz 4. st. pr. n. e., čovjek ne može a da ne osjeti da se kreće u krugu istih onih pojmovnih kategorija koje je upoznao u Rimu.

Upozorujemo samo na licitaciju, davanje jamaca, sklapanje ugovora i na način plaćanja.⁴⁶ Nadalje, rimskoj *probatio* pojmovno posve odgovara grčka *δοκιμασία*. Na povezanost odgovornosti izvođača u grčkom i rimskom pravu već smo upozorili.⁴⁷ Konačno, više je nego indikativno da se u rimskom pravu i najmoprimec (koji plaća najamninu) u najamnoj pogodbi i izvođač radova (koji dobiva novac za izvedeni rad) u pogodbi o građenju zovu *conductor*. Slično je i u grčkom pravu:

⁴³ Glavni izvori za poznavanje grčkog prava građenja jesu: a) računi u vezi s ugovorom o građenju u Delu 373. pr. n. e. (V. W. Dittenberger, *Sylogae Inscriptionum Graecarum*, I, Leipzig 1898², 216. i d., br. 140; b) ugovor o gradnji zidova u Eleusini iz god. 354/3. pr. n. e. (V. Dittenberger, *Sylogae... II*, 212. i d. br. 538; c) ugovor iz Lebadije iz 175—171 pr. n. e. (V. Dittenberger, *Sylogae... II*, 216. i d. br. 540). Ima, dakako, i drugih važnih natpisa. V. npr. navođenje nekih u L. Beauchet, *Histoire du droit privé de la république athénienne*, IV, Paris 1897, 209; *Nouveau choix d'inscriptions grecques*, Paris 1971, 125 (računi o gradnji hrama Asklepiju iz IV. st.) itd. Od starije literature v. A. Böckh, *L'economia pubblica degli Ateniesi*, u: *Bibliotheca di storia economica*, I, Milano 1903, 304. i d., i dakako nezamjenjivi J. H. Lipsius, *Das attische Recht und Rechtsverfahren*, II (Neudruck 1966), 760. i d.

Vrlo je korisno usporediti pravo raznih polisa, osobito Atene, s odredbama o građenju u: Platon, *Zakoni XI*, 920 b i d. V. Platon *Oeuvres complètes*, Tome XII, ed. A. Dies, Paris 1956, 20—21). O važnosti Platonova djela za upoznavanje grčkog prava v. L. Margetić, *Vindicatio in libertatem kod Platona i u antičkom pravu*, *Glas SANU*, 268, 1967, 51. i d.; isti, *O starogrčkom nasljednom pravu*, *Živa antika*, 23, sv. 1, 1973, 130. i d.).

⁴⁴ Kaufmann, *Die altrömische Miète... 273. i d.*

⁴⁵ U *Zeitschrift der Savigny Stiftung, Romanistische Abteilung*, 69, 1952, 423. i d.

⁴⁶ Tako npr. i u Delu (v. bilješku 43) i u Puteoliju (v. bilješku 22) izvođač prima odmah nakon sklapanja ugovora polovicu ugovorene svote.

⁴⁷ V. bilješku 45.

i najmoprimac i izvođač radova imaju isti naziv, $\mu\sigma\theta\omega\tau\eta\varsigma$. Nelogičnost i nekonzekventnost tih naziva muči oduvijek znanstvenike i po našem mišljenju ispravan odgovor još nije dan, premda se u posljednje vrijeme u romanistici iskristaliziralo vladajuće mišljenje.⁴⁸ Sve to ne može biti slučajno, a odgovor na taj problem može po našem mišljenju biti samo jedan: rimski ugovor o najmu i rimski ugovor o građenju nastali su u istovjetnoj kulturnoj sredini, tj. u mediteranskoj civilizaciji grada—države, pa je razumljivo da po svom tipu odgovaraju ugovorima o najmu odnosno o građenju ostalih gradova—država. Ta Rim stoljećima i nije bio drugo nego grad—država, dakako grad—država koji je ubrzo natkrililo sve ostale susjedne, a onda i dalje gradove—države, ali koji je u svojim temeljima još u klasično doba (pa čak i kasnije, premda u sve manjem opsegu i intenzitetu) zadržao nevjerovatno žilavo izražene značajke tog tipa civilizacije. Uostalom, vrijedi naglasiti da je »grčko pravo« prilično samovoljan i apstraktan pojam. Postojalo je ogromno mnoštvo grčkih gradova i svaki je imao svoj pravni sustav i svoje pravne ustanove i, što je još važnije, svaki je imao prilično samostalan razvitak pojedine pravne ustanove, pa i čitavog pravnog sustava. Ali, svi su ti pravni sustavi i te pravne ustanove imali analogan način proizvodnje dobara, analogan način društvenog uređenja i analogan način razmišljanja, a intenzivne trgovačke i kulturne međusobne veze prožimale su čitav Mediteran na takav način da se osnovna sličnost nije zbog samostalnog razvitka izgubila, već čak i pojačala.⁴⁹

Dakle, i rimski ugovor o građenju tipski je vrlo sličan ugovorima o građenju u ostalim gradovima—državama, premda su, ponovimo to još jednom, i terminologija i razvoj bili specifični. Tako se može na jednostavan način objasniti s jedne strane duboka sličnost tog tipa ugovora u Rimu s odgovarajućim ugovorom u grčkim gradovima—državama, i s druge strane nemogućnost svodenja razvoja rimske *locatio conductio* na grčku $\mu\sigma\theta\omega\tau\eta\varsigma$.

Ako je točno da postoji tipska srodnost analognih grčkih i rimskih pravnih ustanova, onda nema sumnje da je takva tipska srodnost postojala i u drugim gradovima—državama na Sredozemlju, među ostalim i u liburnijskim *civitates*, pa i u antičkom *Curicum* u vrijeme kad je on još bio peregrinska *civitas*. Prema tome, naša analiza je pokazala da je hipoteza koju smo postavili vrlo vjerojatna i da nas stari

⁴⁸ *Conductor* je po *communis opinio* novije romanistike osoba koja »uzima sa sobom« (*con-ducere*) predmet ugovora: pri najmu i zakupu preuzima unajmljeni, odnosno uzakupljeni objekt; pri ugovoru o djelu preuzima teren na kojem će se graditi; pri ugovoru o radu poslodavac prihvaća radnika na rad. To je duhovito i pokriva sva tri slučaja, ali je nezadovoljavajuće, među ostalim i zato što se tako ne može objasniti naziv $\mu\sigma\theta\omega\tau\eta\varsigma$, koji se također pojavljuje u raznim funkcijama. Na žalost, u to pitanje ovdje ne možemo ući, jer bi nas argumentacija predaleko odvela. Možemo samo istaći da po našem mišljenju nekonzekventnost grčkog i rimskog načina izražavanja treba objasniti na jedinstven način.

⁴⁹ Ugovor o gradnji tipa sredozemnih gradova—država bitno se razlikuje od tipa ugovora o gradnji drugih kulturnih sredina. Za orijentalna prava v. npr. V. Koršec, *Keilschriftrecht*, u: *Orientalisches Recht*, Leiden—Köln 1964, 127, 195. i tamo navedenu literaturu.

Krčani u analiziranom natpisu obavještavaju o ugovoru o građenju i preuzimanju objekta prema domaćim pravnim propisima, ali da su te pravne pojmove izrazili rimskom pravnim terminologijom ne samo zato što je natpis na latinskom, već i zato što se radi o tipski srodnim pravnim poslovima.

Rad prihvaćen na sjednici Razreda od 11. siječnja 1984.

R i a s s u n t o

SULL'ISCRIZIONE DELLA META DEL SECOLO I A. C. RIGUARDANTE LA COSTRUZIONE DELLE MURA CITTADINE DI VEGLIA

L'autore analizza la nota iscrizione (CIL III 13295 = Dessau ILS II 5322) e propone una nuova interpretazione dell'abbreviazione *pra-*. Secondo la sua proposta si tratta dei *pra(eto)res*. Inoltre, analizza la *locatio conductio*, cioè l'attività dell'organo di *Curicum* della quale c'informa l'iscrizione ed arriva alla conclusione che si tratta della *locatio conductio operis* e non della *locatio conductio operarum*, e precisamente di quella del tipo «*uno pretio*» e non del tipo «*pedes mensurasve*».

L'autore si occupa anche dell'importante problema della *probatio*, cioè della consegna dell'opera terminata. Questo è il momento cruciale nel quale il rischio passa dall'appaltatore al committente.

Infine, l'autore, parlando dell'ovvia circostanza che *Curicum* nella metà del secolo I a. C. era una *civitas peregrina*, cerca di spiegare la facile introduzione dei termini giuridici prettamente romani nella *civitas* Veglia mettendo in rilievo la grande somiglianza della *locatio conductio* romana con la *μισθωσις* greca, della *probatio* romana con la *σολικασία* greca, e da ciò conclude che l'affinità tra i negozi giuridici doveva esistere anche nelle altre città-stato del Mediterraneo, tra l'altro anche nelle *civitates* liburniche. Pertanto la sua analisi lo conduce alla conclusione che molto probabilmente l'iscrizione c'informa sull'appalto, verifica e consegna basati su norme giuridiche locali, che a causa della loro somiglianza con il diritto romano potevano facilmente essere formulate con la terminologia romana.

